

Ugle landøkonomiske Rejseindtryk fra Holland.

Af Forpagter Bedy, Wasselillegaard.

Holland — som i det hollandske Sprog betyder „udgravet Land“ — er et ejendommeligt Land; Alt bærer et eget gammeldags Præg, og man synes bestandig at spore en Vedholden ved Forsædrenes Skikke, ikke ændsende andre Nationers Fremstreden; dette gjælder ogsaa om Agerbruget i dets Helhed, hvilket maaske kan undskyldes derved, at det er det mindste Kladerum af Landet, der er dyrkeligt, og som kan benyttes til Kornavl. Dog, herfra maa undtages Egnene i det nordlige omkring Groningen, hvor Jorden er bedre end ellers, og hvor Agerbruget ogsaa er vidt fremskreden og maa regnes for særdeles godt; her dyrkes alle bedre Sædarter i et rationelt Omstifte, i hvilket navnlig Hvede og Hestebønner indtage en vigtig Plads og give et stort Udbytte, saa at der undertiden høstes 20 à 30 Fold. Her ere Gaardene ogsaa sædvanlig noget større, ja indtil henimod 200 Tdr. Land. Sjældent sælges Ejendommene i denne Egn — men gaa sædvanlig fra Fader til Søn eller Datter — men skeer det, kan der ved Auktion betales indtil 1000 Rdl. pr. Td. Land; — et godt Bevis paa Jordens Godhed.

Det østlige, nord- og sydøstlige Land er højere, ja undertiden højt Land og noget bakket; men det er let Jord, — store Arealer henligge udyrkede, — saa at de Afgrøder, der dyrkes, hovedsagelig er Rug, Havre, Boghvede, lidt Byg og især mange Kartofler. Kun af Havre kan der finde Udførsel fra Holland Sted, hvor=

imod der indføres en Del Byg og Hvede. Alt det vestlige Land er hovedsagelig Eng og bliver benyttet til Græsning og Høstet; kun omkring Byerne, der, ligesom Bønderbyerne og de faa enlig liggende Gaarde, altid ere plasserede paa de af Naturen dannede, lidt højere Steder, — bliver dyrket nogen Sæd, hvorved ikke altid spores den onstelige Flid for at producere større Afgrøder, og Markerne ere gjerne ligesaa velsignede med alskens Ukrud, som her hjemme. Derimod anvendes mere Omhu paa Engene, ikke alene ved at disse befries for det Vand, der altid truer med at overstylle dem, men ved at der afhugges Tidsler — der lig vore Marktidsler, forunderlig nok, stundom sees i stor Mængde paa Engene — og andet Ukrud, som enkelte Steder viser sig i Mængde, og ved at der omhyggelig samles i Bunker al den Jord, Dynd og de Planter, der jævnlig oprensnes af Vandløbene, for siden i formuldet Tilstand at fjøres ud, og med megen Omhyggelighed at spredes over Engene. Disse gjødes ogsaa med al den samlede Staldgjødning, om end ganske tyndt. Herved følges da nøjagtig, at først det til Slæt bestemte Areal faaer Gjødning, og er der mere, da lægges Hestegjødning, hvor Køerne skulle græsse, og Kogjødning, hvor Hestene skulle græsse. Det er isøvrigt mest almindeligt, at Hestene blive paa Stald ogsaa om Sommeren; hvorimod Køerne græsse „løsgaaende“ paa de indhegnede Enge baade Nat og Dag. Man seer saaledes Masser af Kvæg paa Græsgangene; de ere næsten alle fortrebrogede, store og stærkbyggede, dog ofte lidt for højbenede, men med gode Yver og Mælkeaarer, der tyde paa, at de ere eller kunne være stærkmalkende. Man seer ogsaa meget Kvæg græsse til Fodning, for en Del til at gaa ud af Landet som Slagtekvæg, hvilket er en af de store Indtægtskilder for Landbefolkningen. Der sælges ogsaa meget Ungkvæg ud af Landet.

3 Mælkeridriften fabrikeres hovedsagelig Oste af forskjellige Navne, dog vel mest Stolker-, Ejdammer- og Nagel- eller Rommyn-Oste, hvoraf udføres store Kvantiteter. Der laves ogsaa Smør, endog af udmærket Godhed, navnlig i Provinserne

Friesland, hvorfra det føres til det Londonſke Marked, og der betales højt.

Holland er paa Grund af Sproget et vanſkeligt Land at berejſe, naar man ønsker at ſe landlig Virksomhed og komme lidt ind i de ſtedlige Forhold; men ved Hjælp af nogle i Holland boſiddende Landsmænd lykkes det os dog at ſaa et ret godt Indblik i Forholdene, og vi ſaa flere Oſterier og overværede Tilvirkningen af Stolker- og Ejdammer-Oſt. Blandt andre beſøgte vi en Gaard, der var forpagtet af en Madame van Dyk, og ſom jeg lidt nærmere ſkal omtale. At her ikke ſavnedes den for Hollænderne ſaa vel bekendte Renlighed og Orden er viſt; det var ikke blot Gaarden og omkring Huſene at alt var meget ordentligt og paa ſin Plads, men ſærlig maa fremhæves Huſets Indre og iſær Dagligſtuen og Kjøkkenet med Aldſtederne, ſom det var umuligt at ſe, at de bleve benyttede til den daglige Madlavning, og dog ſtete det; men Alden fluffedes ſtrax efter Brugten, Aſten fejedes omhyggelig bort, og Aldſtedet med Omgivelſer pudſedes øjeblikkelig af og ſkinnede atter blankt, ſom nyt og ubrugt. Oſtekammeret var i den ene Ende af Stuehuſet (mærkeligt nok, lige op til Dagligſtuen, men endnu mærkeligere, at derfra ikke ſporedes den ſaa vel bekendte Oſte-kjælderlugt); til den anden Side var to Sovneværelſer. Tværs ud fra Vaaningshuſet var Laden tilbygget, ſaa man gik fra Dagligſtuen ud i Laden. Denne var en større og bredere Bygning, paa hvis Loft Sæden fattes, og i Midten gik igjennem Huſet den lange Tærſtelo — der tillige var Koſtald — hvor der tærſtedes enten med Plejle, eller med den kantede Træklods, ſom kjørtes rundt paa Logulvet, hvorved Sæden paa en egen Maade tromledes af Straet (viſtnok et meget ufuldkomment Tærſteapparat, ſom for nogle Aar tilbage fremſtilledes for os i „Ugeſkrift for Landmænd“); paa den ene Side af Løen var der Heſteſtald, paa den anden Side Koſtald; ſaavel Heſte ſom Køer fødredes fra Løen af. I Baggaarden var et ſærſtilt Huſ til Svinehuſ og til Brændſel — Tørv og Poppeltræ — og derude ſtode nogle af de Høladere, der ligeledes ere ejendommelige for Holland, nemlig tyffe

Bæle gravede i Jorden, uden Bægge, men med Tag til at have eller sankt efter Behag. Endvidere dannedes Gaarden af to Huse til, hvoraf det ene var Mejerihus, med Ostekjedler o. s. v., samt en Art proper Borgstue, med et ligesaa propert Aldsted, og nogle Sovelokaler; og det fjerde Hus, brugtes til Vogne og andre Redstaber.

Alle Redstaberne ere af en forældet klodset Bygning og Konstruktion, mest af Træ og alt for massive, hvorfor der ogsaa stadig brugtes 4 Hefte for Plovene. Vognene ere altid ualmindelig høje, og især dem der figurere som Stadsvogne, der dog ere uden Fjedre — undtagen hos Matadorerne —; Vaghjulene ere indtil 10 Rvt. og Forhjulene 8 Rvt. høje, og for end mere at føre Hærskabet tilvejs anbringes tykke Træbolstre oven paa Axlerne, der have Vognfadningen, saa at jeg netop kunde naa Vagsmækkens Overkant med Fingerspidserne. Hvorfor mon saa umaadelig høje? Vognens Længde staaer slet ikke i Forhold til Højden, og der er kneben Plads til to Mennesker paa hvert af de to Sæder. Skal det være rigtig fint, have en Art Kalæste — enten af malet Lærred, eller af tynde Brædder — over den bageste Agestol. Men det mest ejendommelige er dog den Snabel, der er anbragt i Vognthven — Forsulen. Paa Grund af at Landet er saa fladt, er Vognstangen overflødig (saavel for Enspændere, som for Tospændere); i dens Sted, sættes et halvmaaneformet Stykke Træ, omtrent 1 Alen højt, og ligesaa langt frem efter, hvis øverste Ende — paa Arbejdsvognen — er prydet med en drejet Sirat af Træ, hvorimod der paa tilsvarende Sted paa Stadsvognen, er anbragt en stor drejet, blankt pudset Messingsirat. Naar Vognen kjøres over de ofte buede Broer over Vandløbene, hindres den fra at løbe paa Hesten ved at Rudsten strækker Foden ud mod Hestens Bag.

Madame van Dyk klagede over det kolde Vejr og daarlige Græsaar, hvorfor Mælkningen var langt under normalt. Hendes 25 Køer plejede at give 320 à 325 danske Potter om Dagen; nu gav de kun 260 Ptr., hvoraf tilvirkedes 46 *N* Oste, som en Maaned efter folgtes til omtrent 21 $\frac{1}{2}$ dansk pr. *N*. Ballen anvendes først til at

affætte Fløde, til Husholdningssmør, og derefter fedes Svin og fødes Kalve med den. Køernes Vinterfoder er naturligvis hovedsagelig Hø og nogen Halm, dertil $1\frac{1}{2}$ Havreneg pr. Ko daglig. De sættes golde sidst i Novbr. og kælte i Marts — altjaa golde i 3 Maaneder — og komme under almindelige Forhold paa Græs sidst i April. Det skal ikke være ualmindeligt, at en Ko giver over 4000 Potter Mælk om Aaret.

Hun har af Uger og Eng omtrent 100 Tdr. Pd. danst, og svarer heraf i Forpagtningsafgift omtrent 1900 Rdl. danst; Ejeren betaler Skatterne til Staten, og hun kom godt ud af det.

Det maa her bemærkes, at Forpagtninger egentlig ikke høre hjemme i Holland, i det Nordlige er en Slags Arvefæste. Arealerne henhøre under Gaarde paa fra 60 til 150 Td. Pd., der ejes og drives af Bønder, hvis pekuniære Stilling er god, ja oftest ere de velhavende og undertiden rige Matadorer, der skulle eje mere end en Td. Guld, og utrolige Masser af Solotøj. Man skal kunne bedømme en Bondes Velstand efter hans Stadsvogns pralende Ejendommelighed og efter Soliditeten af det Gulddiadem, som Konen og Døtrene bære om Panden, naar de om Søndagen eller ved anden Vejlighed ere i Pyntedragten. Rævnte Gulddiadem er en national Pynt, der sees paa hvert Fruentimmer, der blot tager et Krinde til Kjøbstaden, og man opdager strax en paafaldende Forskjel i Udhamringen, der drives meget vidt for den, som kun har ringe Raad.

Et Sted, hvor der lavedes Ejdammerofte, foregik Fabrikationen i den om Sommeren ledige Kostald; følgelig var nu alt Træværket sturet, rent og net. Gulvet, saavel i Grebningen som i Waasen og Fodergangen, var opfat af Mursten paa Kant, og var omhyggelig affuret, saa at man ved Indtrædelsen slet ikke anede, at man befandt sig i Kostalden. Det maa bemærkes, at der bag hver Køes Stude, hang Snore under Loftet, som, naar Køerne vare paa Stald, bandtes om Halen, for at forebygge Griseri.

Den hollandske Hest er kraftig bygget, den er i Reglen omtrent $10\frac{1}{2}$ Kvart. høj, samt fører og kræftig, med stærke

Ben, uden dog at være klobset; den har en noget lang Ryg med affkydende Kryds, en meget fin skarp Hals, der rejser højt og en meget brat bøjet Nasse, en noget fremstykende Underhals, samt et lille spidst Hoved med lidt bøjet Næse. Farven er sædvanlig sort; en rød Hest saaes slet ikke. Med disse kraftige, rapbenede Heste var det behageligt at kjøre paa de hyppig med Mursten belagte Beje. Det er nødvendigt, at der paa de flade vaade Arealer, med det fildtede Klæg eller Ler, maa anvendes solidt Materiale til Bejene, men Hollænderne mangle baade Grus og Kampsten; disse sidste føres langvejs fra, for at belægge en Jørebane paa 3 à 4 Alens Bredde midt ud ad Bejen med ordentlig Brolægning; men meget ofte anvendes i lignende Siemed Mursten stillede paa Kant, der synes paafaldende godt at modstaa Slidet. Saa-danne Beje maa paalægge Landboerne store Udgifter.

Man angiver Hollands Engstrækninger til 200 □ Mile, hvorimod det dyrkede Land, det der er under Plov, kun angives til 150 □ Mile, og det til Dyrkning udstykkede, Hede og Moseland, til over 100 □ Mile.

Naar man seer ud over Eggen, bliver man forunderlig rolig stemt, uagtet Djet møder Afvejlinger af det meget græs-fende Kvæg og af de mange Hække, Estræer og Plantninger, som ofte ere store og frodige og findes i stort Antal, ikke blot ved Byer, Landsbyer og de enkelte Gaarde, men rundt om paa Engene ved Grøfter, Markskjel og Naboskjel.

Men alt dette fængsler dog ikke Opmærksomheden saa meget som den Uendelighed af Vandgrøfter og Vandledninger af forskjellig Størrelse, som gjennemskjære Engstrækningerne paa Kryds og Tvers. De mindre Grøfter ere de laveste, og jo større Vandledningerne blive, desmere hæve de sig tilvejs, opstruede ved Dæmninger, som bæve og styre dem; og over disse hæve igjen Jernbanedæmningerne sig. Ved at se alle disse saa ejendommelige Anlæg, paatrænger sig adskillige Betragtninger, saasom: Hvorledes hæve Vandmaserne sig til de bestandig højere Vandløb? Hvad er det for en Jordmasse, der er saa stærk, og

uigjennemtrængelig nok til at bære og modstaa disse Vandmassers Tryk? Og hvor er al den Jord kommen fra, som er benyttet til Jernbaneopfyldningerne paa disse umaadelige Engstrækninger?

De mindste Grøfter ere at betragte som Brakgrøfter mellem Ager og Ager, og i disse staa Vandet ligesom i Skjelgrøfterne (der danne Hegn imellem de Markinddelinger, hvor Køerne græse løsgaaende) lige op til Overfladerne paa 6 à 9" nær, ja undertiden næsten til Grøstens Overkant, og dog seer man yderst sjældent ude i disse store Flader sur Eng med Sivarter, Stargræsser eller lignende Surengs-Planter, hvilket snart vilde blive Tilfældet hos os). Langs Markskjelgrøfterne er ofte plantet Popler til Læ for Kreaturerne og for Græsset, og disse Poppelrækker findes næsten altid paa begge Sider af de atter lidt større Grøfter, som gjøre Skjel og Hegn imellem Mand og Mand. Brakgrøfterne — som jeg benævne dem — have Udløb i den ene Ende til Hegngrøfterne, og disses Vand kan som oftest løbe i Skjelgrøfterne, men herfra maa Vandet altid hæves ved Vandfneflen op i de større og højere liggende Aaløb, Kommuneløb — der befærdes med Baade — hvorfra Vandet atter hæves op i de endnu større og undertiden over 3—4 Alen højere byggede smaa Flodløb, der altid ere sejlbare, selv med større Fartøjer. Der kræves et stadigt og paalideligt Tilsyn med alt dette Vand, idet nogle Timers Regn strax fylder meget, saa at man efter en saadan Regn, tidt seer Kreaturerne gaa og sjoppe i Vand paa Engene; derfor holder hver Kommune en Vandtilsynsmand, der er i dens Tjeneste, og ved de større Vandløb er der atter Vandtilsynsmænd, som staa under Amtets eller Statens Kontrol. De Jordmasser, der anvendes til Dæmninger, hvorpaa Vandet hæves op og har sit Leje eller sit Løb, maa være en stærk fed Ler eller Klæg — lig Slesvigs Mark, — thi man maa altid undres over de tynde og ofte stejle Sider, disse Dæmninger have, og undertiden ere de ved Overkanten saa tynde, at det er ubegribeligt, at Vandet ikke bryder igjennem, da det skulper

paa den øverste Rand. Den Jord, der er anvendt til Jernbaneopfyldingerne, er hentet langvejs fra og befordret frem ved Damp. Det flade Holland maa ved alt dette være meget bebyrdet med Skatter og Afgifter; men det er jo ogsaa Vandafledningerne og Bejene, der kræve Udgifter, Agerdyrkningens øvrige Driftsomkostninger ere de fleste Steder meget smaa.

Det er vel denne daglige Arbejden med Engene og Vandmasserne, der i sin Tid fremkaldte Tanken om at inddige og udtørre „Harlemmersøen“. Dette storartede, stolte Foretagende paabegyndtes 1840 og var fuldført 1853. Der indvandt 40,000 Td. Vand, hvoraf dog meget gaaer til Dæmninger, Kanaler og Beje; man mener $\frac{1}{20}$ Del. Omkostningerne ved dette store Foretagende angives til 8 Millioner Rdl. Strax efter Udtørringen folgtes det indvundne Areal ved Auktion, og Kjøbesummerne kalkuleredes til en Gjennemsnitspris af 200 Rdl. pr. Land. Nu sælges ikke Noget under 500 Rdl., og der er senest folgt Arealer — naturligvis af de bedste — til over 1200 Rdl. pr. Td. Land Græsland.

Alt lavt Græsland i Holland ligger under Havets Overflade, ofte flere Fod, men den nu udtørrede Harlemmersø er dog den laveste; dens Overflade ligger fra 12 til 15 Fod under Havets daglige Vandstand; for 30 Aar siden var her Sø, nu er dens Bund tilgroet med et smukt, kraftig, grønt Fløjelstøppe.

Imellem Utrecht og Rotterdam er Landet meget lavt og følgelig meget gennemskåret af Grøfter og Kanaler; et større Terrain stod endog halvt under Vand, tildels tilgroet med Siv, Flæg og Rør; her byggedes paa Diger til en Vandledning, hvorpaa Vandet skulde hæves op; den var vel omtrent 3 Alen høj. — Rotterdam gjør Indtryk af en betydelig Handelsby, særlig er der ved Havnen et umaadeligt Røre; store Møser af alskens Varer laa paa Pladsen ved Skibsbroen opstablede; nogle for at bringes ind i Landet, andre for at føres ombord i de Møser af Skibe, som syntes længelsfulde efter at naa Holværket.

Vort Maal herfra var Antwerpen; vi gif derfor ned ad

Maasfloden paa et stort Passagerdampskib, til Moerdyke, hvorved vi passerede Gynen Dordrecht. Paa Maasfloden var livligt med de ejendommelige bredbougede store Fartøjer, der, stærkt belæssede, tidt laa under Vandspejlet med Skibets Dæk. Flodbrederne vare som oftest meget bebyggede, og flere storartede Skibsbyggerier passeredes. Vi havde seet meget af Hollændernes storartede Foretagender, her skulde endnu vise os et til Afsted: Man vilde nemlig føre Jernbanen over Floden; Arbejdet var i fuld Gang, svære Opfyldninger vare anlagte, og der arbejdedes paa 15 meget store Buepiller, hvorpaa Jernbanen skulde føres over fra Willemsdoorp til Moerdyke, for at Jernbanefarten kunde fortsættes til Antwerpen. Det er et storartet Foretagende, saavel ved Broens Længde, som ved, at Pillerne bygges saa højt, at selv store Skibe kunne passere under, uden at løbe Vandet imod. Den Bro, der var under Arbejde over Elben ved Hamborg, ligesom den, der er bygget over Rhinen ved Köln, ere storartede Foretagender, men de kunne dog ikke maale sig i Storartethed, med den her omtalte.
